ספרי מוסר · אחרונים

קונטרס שפת תמים

רבי ישראל מאיר הכהן מראדין

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

קונטרס שפת תמים

רבי ישראל מאיר הכהן מראדין

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/קונטרס-שפת-תמים/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה 202611200317-v39 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 5
פרק ג 9
פרק ד 12
פרק ה 16
פרק ו 20
פרק ז 22

פרק א

הנה עד כאן ביארנו גדר איסור לשה"ר ועתה נבאר בעזה"י את סוף הפסוק מה שאמר ושפתיך מדבר מרמה ויש בזה שבעה פרקים בעונשו ובשכר השומר עצמו מזה והולך בתמימות וע"ש זה קראתי הקונטרס הזה בשם **שפת תמים** ולקטתיו מפי סופרים וספרים ובפרט מס' שערי תשובה לר"י.

יבואר בו מה היא מרמה ושצריך האדם להרחיק עצמו מזה

הנה מרמה נקרא על הדיבורים אשר ידבר האדם וכונתו להתעות בו את חבירו, ובכלל זה כל עניני התרמית והאונאות במסחרים ובשותפות. ואפילו אם אין בעצם השקר נזק והפסד לחבירו, אך יתכן בו לעשותו סיבה אל הנזק ואל הרע, כמו המתעה את חבירו שיאמין בו כי הוא אוהב ורע נאמן עמו, ומתכוין בזה כדי שיבטח בו ולא ישמר מעט ויוכל להדיח עליו רעה, גם זהו עון פלילי, והוא משנואי ה' עבור זה כמו שאמרו חכמינו זיכרונם לברכה (פסחים קי"ג:) שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן, ואחד מהן המדבר אחד בפה ואחד בלב. גם הקדוש ברוך הוא מתנקם בו עבור מדה רעה זו, כמו שנאמר בירמיה (ט' ז') בפיו שלום את רעהו ידבר, ובקרבו ישים ארבו, ונאמר אחריו: העל אלה לא אפקד בם נאום ה' אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי. כי אלה החלקים ענשם הוא על שני דברים, על השקר, ועל הנזק הצרור בכנפיו, כי השקר מלבד צד הנזק, הוא ג"כ תועבת ה', כענין שנאמר תועבת ד' שפתי שקר. וכל שכן בזה שמתנבל בערמימותו להזיק ולהצר לחבירו.

גם אם בדברי מרמה שלו, אין גוזל מאתו דבר שהוא שלו מכבר, ולא חומסו, אבל יתן עינו בטובה העתידה לבוא לידי רעהו, וצודה אותה לקחתה אליו בשקר מליו. או יסבב בשקריו, שיתן לו חבירו מתת אשר היתה מזומנת לרעהו, גם זה בכלל מרמה יחשב, ועיקר ענשו בזה — על השקר. אכן יגדל עונשו בזה, באשר ניסבב ממנו ריעותא לזולתו. וכמה שנואה ומגונה מדה זו לפני הקדוש ברוך הוא, שמסלקו עבור זה מעל פניו, כמו שנאמר לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה וגו'. ואחז"ל משל למה הדבר דומה, למלך שהעביר כרוז בכל מלכותו: כל מי שאינו נאמן במלכותי יצא מן המלכות, ואם לאו יתיזו את ראשו. כך אמר הקדוש ברוך הוא: כל מי שהוא להוט אחר השקר אינו ראוי לדור בעולמי, מפני שאני בראתי העולם באמת, שאלמלא כן לא היה העולם מתקיים, ואין שקר דר אצל אמת. עוד אחז"ל חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת, ובודאי שאם האמת הוא מה שבחר הקב"ה לקבוע בחותמו, כמה מגונה וגרוע המרגיל את עצמו בהפכו. והזהיר הקב"ה על האמת אומרה רבה ואמר (זכריה ח' ט"ז) דברו אמת איש את רעהו

וגו' ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם, ושבועת שקר אל תאהבו, כי את כל אלה אשר שנאתי וגו'.
ואמר שלמה ע"ה, שפת אמת תכון לעד, ועד ארגיעה לשון שקר. יזהיר בזה על הדבור, שישתמש בו בכל ענין באמת, ושיזהר מן השקר. כי מי שיש לו שפת אמת, והוא נזהר בדיבוריו שיוציאם על קו אמת, הדבור ההוא יצליח ויכון לעד, ויאמינוהו בכל דבריו. כי הבריות יחזיקוהו לאיש אמת, כיון שהורגל כל ימיו לדבר אמת. אבל מי שיש לו לשון שקר, לא יאמינו לדבריו אלא עד רגע. כי השומעים דבריו יאמינו בהם לשעה, ואחרי כן כאשר יבקרו דבריו ויחקרו אותם, יכירו כי שקר המה. ובא הכתוב הזה להזהיר את הבריות שיהיו טהורים בדיבורם, שלא ידברו רק אמת.
ועל אחת כמה וכמה שיש לו ליזהר שלא יתערבו בדבריו שום דברי מרמה, שהוא אחד בפה ואחד בלב. והקדוש ברוך הוא קורא אותו עבור זה בשם רע, וכדאיתא באגדת משלי על הפסוק מרמה בלב חורשי רע. ואיתא בתנא דבי אליהו, חורשי רע, ומהפכי דברים, ומפטירי שפה ומחליקי לשון, עליהם הכתוב אומר יהי דרכם חשך וחלקלקות וגו'. על כן החפץ בטובתו, ילך בתמימות ויזכה לישב במחיצתו של הקדוש ברוך הוא, כמו שנאמר ה' מי יגור באהליך וגו' הולך תמים וגו'.

פרק ב

יבואר בו כמה גדול עונש המרמה

בא וראה עד כמה גדול כח המירמה, שהוא מקצר ימיו של אדם, כמו שנאמר אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם וגו'. גם בעודו בחייו, יתבזה לבסוף לעיני הכל עבור זה, כי מדת הקב"ה לפרסם לעיני הכל את המרמה הטמונה בלב אנשי המרמה, כמו שכתוב (במשלי י':ט') הולך בתום ילך בטח ומעקש דרכיו יודע, ופירש הגר"א דזה החורש רעה בלבו, ובשפתיו מדבר מרמה וטובות, הוא מעקש דרכיו, כשהולך לעשות לחבירו הרעה שבלבו בכדי שלא יודע דבר זה לחבירו. אבל ממילא יודע הדבר לחבירו שהקדוש ברוך הוא מפרסמו, וכדאיתא במדרש שוחר טוב אין הקדוש ברוך הוא גובה מן האדם, עד שהוא מפרסם מעשיו. והרעה שהוא מצפה לעשות לחבירו, תבוא עליו לבסוף. כמו שכתוב, שוחר טוב יבקש רצון, ודורש רעה תבואנו (ועיין שם בביאור הגר"א).
ויש כח ביד העון הזה להורידו מנכסיו, ולהענישו בכמה אופנים שונים בזה ובבא. מטעם כי העון הזה של המרמה הוא כלול על פירוש רוב מכמה וכמה עונות, וביותר מגזל ואונאה ושקר, שכל אחד בפני עצמו הוא עון חמור. ובפרט שהמורגל בזה, עושהו כמה

מאות פעמים בימי חייו, על כן רעה ומרה אחריתו. וכדאיתא בתנא דבי אליהו זוטא פרק ג' וזה לשונו: הכל ברא הקדוש ברוך הוא בעולמו, חוץ ממדת השקר ומדת העולה, מלא ברא ושלא עשה אותם הקדוש ברוך הוא (רוצה לומר, אלא השקר בודה אדם בלבו מעצמו, וכן העול אדם עושה אותה מעצמו) שנאמר הצור תמים פעלו וגו' אל אמונה ואין עול וגו', ונאמר (צפניה ג':ה') ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה וגו', ואומר חלילה לאל מרשע ושדי מעול, ואומר כי פועל אדם ישלם לו וגו'. מעיד אני עלי שמים וארץ, שלא נתקבצו בני אדם למיתה, ואין כל בריה יורדת לידי צער, אלא מתוך אכילה ושתיה ושמחה שאדם אוכל ושותה ומשמח הוא ואשתו ובניו ועם בני ביתו עד שהוא נפטר לבית עולמו (רוצה לומר שהיצר הרע מראה לו התירים לעשות כל השקר וכל העולות. לגזול ולעשוק ולרמות, כדי שיתנהג הוא וכל ביתו בכבוד ובשמחה כדרך העשירים. ובאמת לא כן דרך ה', אלא כל אחד צריך להתנהג בהוצאותיו לפי ערכו, וכאשר נבאר לקמן. על כן נענש האדם המתנהג בהפכו). ואין פירות ותבואה באין לידי הרקבה, אלא מתוך דרכיהן של בני אדם. ואין בני אדם באין לידי בושה, אלא מתוך דרכיהן. ואין עיניהן של בני אדם כהות בחצי ימיהן, אלא מתוך דרכיהן וכו', ושאר המאמר העתקתי למטה עיין שם [צא ולמד מדרך ארץ, כלום אדם בונה בית אלא על מנח להכניס בו פירות טובים ולהכניס בו כלים נאים, ולהצית בו את האור ולהדליק בו נרות (רוצה לומר כשהאדם בונה בית הוא רק להתענג בו ולקבל קורת רוח. כן ברא הקדוש ברוך הוא כל העולמית וכל אשר בהם לכבודו להטיב לטובים, רק שקלקלו בעצמם). אף כך בני אדם, מתוך דרכיהם המה נידונים ודנים אותם. מתוך שהם עברו על דברי תורה ועל דרך ארץ בשביל להצילם מיום הבא, שנאמר אוי להם כי נדדו ממני. בשלשה דברים יסתכל אדם בכל יום, בשעה שנכנס לבית הכסא אומרים לו: ראה דרכך כדרכי בהמה. ובשעה שמקיזים לו דם אומרים לו: ראה שבשר ודם אתה. ובשעה שהוא עומד על המת אומרים לו: ראה להיכן אתה הולך, ועדייו אינך חוזר בך אלא אתה יושב ומרבה לדבר דברים יתירים, שנאמר אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו. ובשקר אתה מדבר ועובר על מה שכתוב בתורה מדבר שקר תרחק וגו'], ורוצה לומר שעל ידי השקר והעולה שהאדם עושה, הוא מביא את עצמו לידי כל אלו.

וכה"ג איתא במדרש שוחר טוב בדרך משל ומליצה, שנים שנים באו אל נח, אתא שיקרא בעי למיעל לתיבותא, אמר ליה נח לית את יכיל אלא אם כן נסבת ליך זווג, פגע ביה פחתא (הוא הפחת וההיזק) אמר ליה מנן את אתי, אמר ליה מן נח דאזילת למיעל לתיבותא ולא שביק לי אלא אמר לי אי אית לך בר זוג את יכיל למיעל, ואי את בעי, תהווי

זווגי. אמר ליה ומה את יהיב לי. אמר ליה אנא מתקן עמך, דכל מה דאנא מסגל (פירוש מבין) את נסבת. אתקון ביניהון, (פירוש הסכימו ביניהם) דכל מה דשיקרא מכניס, תהא פחתא נסבא, ועלין תרווייהו לתיבותא. כיון דנפיק, הוי שיקרא אזיל ומכניס, ופחתא נסבא דקדמי קדמי, אתא שיקרא אמר ליה היכן אנון כל דמסגלתא, אמרה לו וכי למגן אתקינת עמי דכל מה דאת מכניס אנא נסבא, לא הוי ליה פתחון פה. לכך נאמר, הרה עמל וילד שקר, עד כאן לשון המדרש.

[הג"ה. ואעתיק בזה מה שכתב על זה בעל נתיבות עולם, וזה לשונו: המדרש בא לבאר ענין השקר, שיש לשקר בן זוג היא הפחתא. כי המכניס ממון בשקר, ויש לו תוספות ממון שקר שאין ראוי לי, מתחבר אל זה חבור שהוא מקבל התוספות שהוא תוספות שקר, ואלו שנים מזדווגים יחד כמו זכר ונקיבה. ומפני כך אמר כי השקר היה רוצה לכנוס לתיבתו של נח ולא רצה נח לקבל אותו, כי נח לא היה מקבל רק זכר ונקיבה, כי הזכר והנקיבה ביחד יש להם קיום, כי אי אפשר לזכר שהוא נחשב פועל, להיות בלא מקבל שהיא הנקיבה, ואי אפשר למקבל להיות בלי פועל. וכאשר יש פועל ומקבל, הוא הזכר והנקיבה ביחד, יש קיום אליהם. כי הפועל בלבד הוא יוצא מן השיווי, והמקבל בלבד הוא יוצא ג"כ מן השיווי, וכאשר הם ביחד יש להם השיווי, פועל ומקבל. וכל דבר שיש לו שיווי יש לו קיום. ותיבתו של נח לקיום נעשתה, ולפיכך לא היה מקבל רק זכר ונקיבה. ולכך כאשר בא השקר לכנוס לתיבתו של נח, רוצה לומר שיהיה השקר בעולם, ולא רצה להכניסו כי השקר אין לו זיווג, ואי אפשר שיהיה בעולם. ולכך כאשר בא אליו חבור, אמר שיהיה זיווג לשקר, כלומר אם השקר יוצא מן השיווי, שפעל שקר ומכנים ממון שלא כדין, יש כנגד זה שמתחבר אליו הוא חבור שמקבל תוספות של שקר, ונאבד שם. ומפני כך יש להם חיבור של זכר ונקיבה, וזהו קיום שלהם. אבל אם לא היה חיבור שמקבל מה שמכנים השקר, לא היה אפשר שיהיה השקר בעולם, כאשר השקר יוצא מן הסדר השוה והיושר. אבל כאשר יש כאן פחתא, היינו חבורו, שכאשר האדם עושה שלא באמת, יש כאן דבר שמחסיר ממנו מה שעשה דבר זה עד שיחזור אל הסדר הראוי. לכך ידע האדם, אם מכנים ממון בשקר, יש כנגדו זיווג שלו המתחבר אליו, רוצה לומר חסרון והעדר, המקבל מה שאסף. וזולת זה שאין כנגד השקר חבור המתחבר אליו, אי אפשר שיהיה השקר אף שעה אחת, רק עתה שהשקר יש כנגדו חיבור שמתחבר אליו החסרון אשר נוטל ומקבל מה שיעשה בשקר, יש לשקר זמן מה שהוא בעולם, עד כאן לשונו].

ועוד נראה פשוט מה שתלה המדרש בנח, כי עד נח היה ארך אפים עבור איסור החמס, שנעשה לרוב על ידי שקר ומרמה גדולה מאוד, כמו על שאר עבירות. ולכך הרשע שראה שממון העול של גזל וחמס מתקיים כמה מאות שנים בידו וביד יוצאי חלציו כמה וכמה דורות, הפקיר את עצמו לזה העון בכל ימי חייו, ונתמלאה כל הארץ חמס. אבל מדור המבול והלאה, הנהיג ה' יתברך חדשות בארץ, שכל מה שירויח במרמה ושקר, יבא פחתא ויקחנה, וכמו שאומר הכתוב עושה עושר ולא במשפט, בחצי ימיו יעזבנו, יראו רבים וייראו. וביותר במה שאלו המעות הבאים לו בדרך שקר ומרמה, יכלו גם את מעותיו הכשרות שיש לו מכבר, וכדאיתא במס' ר"א זוטא: אם נטלת את שאינו שלך, את שלך יטילו ממך, ולא נשאר בידו כי אם עון השקר והמרמה לבד.

ובעונותינו הרבים נתרבו עתה עניני השקר והרמאות בעניני המסחר לאיזה אנשים, ונעשה אצלם כהיתר, שמשקרים במשאם ומתנם, ואומרים: בכך וכך קניתי, וכך וכך נתנו לי, ולפעמים נשבעים ג"כ על ככה. [ושבועה בלשון לעז, גם היא שבועה מן התורה]. וחושבים שזה הכל בכלל חריצות וחריפות לידע להרויח, ואומרים שמי שאינו עושה כן בדורות הללו' אין אוכל לחם. עד בעונותינו הרבים היינו חרפה לשכנינו, שאומרים הדבר ידוע שישראל יעשו עולה וידברו כזב, ולא ימצא בפיהם דבר אמת. אוי לנו על חילול שמו יתברך שנעשה על ידינו.

ואיסור המרמה גרם שהעולם הולך ומתמעט, וגלגל העניות חוזר בעולם. וכמעט אינו מצוי בזמנינו שעשיר יאריך בעשרו כל ימי חייו, אלא למחצית ימיו, או לשלישיתו, או לפעמים למספר מעט מן השנים, מה שלא היה כן בדורות שלפנינו, שגדר העשירות ינתן לאיש למספר שנים וירחים. אין זאת כי אם שזאת הסבה גרמה הכל. וכידוע שישראל ערבים זה לזה.

ואם נראה אדם שהוא עושה עול, ומתקיים לו עושרו, בודאי שהעושר שמור לו לרעתו, על דרך הכתוב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ואחריתו יהיה נבל לעולם הבא. יגרס בחצץ שיניו, וזרעו יהיה מבקש לחם. בי בהתערב ממון של איסור בממונו, בא זה ואיבד את זה, וכנ"ל. וכמאמר בת נקדימון בן גוריון דמייתי בכתובות דף ס"ו עמוד ב'.

ובמעט ברור שהשקר שמשקרים הוא שלא לצורך, שאם ירצה היה יכול לומר: בכך וכך חפץ זה, לא אוכל ליתן בפחות, ודיו. ומה יתן לך ומה יוסף לך לשון רמיה. ואף אם הוא חושב להרויח הרבה על ידי השקר, מדבר שקר ירחק שיותר ממה שהוא מרויח הוא מפסיד לפי האמת. והבוטח בה' ונושא ונותן באמונה, חסד ה' יסובבנו, וברכת ה' היא תעשרנו. ובודאי שלא יחסר לחמו, ויהיו מזונותיו בהיתר ונחת וכבוד.

וזהו כונת הכתוב, מי האיש החפץ חיים, פירוש בעולם הבא, ואוהב ימים לראות טוב גם בעולם הבא, נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה דאם ינהל עסקיו בדרך מרמה, אף שיצליח בתחלת לבסוף ילך ממונו לטמיון, וכאשר מבואר למעלה במדרש, דהפחתא מוכנת ומזומנת ליקח את ריוח השקר, ולא יראה ימיו בטוב. אבל כאשר יהיה זהיר ממרמה, יראה ימי אחריתו בזקנה ושיבה טובה. וגם לעולם הבא מה רב טוב הצפון לו, כמו שכתוב הולך בדרך תמים הוא ישרתני.

פרק ג

יבוארו בו הסיבות המביאות לידי מרמה

והנה אם נבוא לחשוב סיבות הענין של עון מרמה, שנעשה כהפקר לאיזה אנשים, רבות הנה. אך אלקט את הסיבות העיקריות המביאות לידי זה.

והוא, שנעשה מתחלה הפקר אצלו איסור גזל ואיסור שקר, ועל ידי זה ממילא הופקר אצלו אח"כ עון מרמה ג"כ, שהוא על ידי שיתוף שניהם. וכשהוא רוצה ליטהר מכתם העון הזה, יתבונן תמיד בגודל העון והעונש של איסור הגזל והשקר, וינצל ממנו.

הנה המצוה הזאת של השמירה מגזל, היא מן המצות המושכלות, שאלו לא נתנה התורה ימצאנה האדם בשכלו. והנה זה משבע המצות שנצטוה אדם הראשון. וצריך אדם שישא ויתן באמונה, ויהיה נקי כפים מן הגזל, כדי שיהיה זוכה לעלות בהר הקודש אלקים, כמו שאמר דוד עליו השלום מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו, נקי כפים ובר לבב. למדנו מכאן, כי מי שיש בידו גזל הוא מרוחק מהר ה' וממקום קדשו. וכן דרשו רבותינו זכורנם לברכה שכל מי שבידו גזל אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה, שנאמר לא יגורך רע, לא יגור במגורך רע.

ודע עוד, דדין שמים באיסור גזל חמור הרבה מאוד, עד שאפילו גרם הפסד לחבירו, ופחות מזה, יכנס ג"כ בכלל איסור גזל. כדאמרינן (בבא קמא קי"ט) אר"י כל הגוזל חבירו שוה פרוטה, כאלו נוטל נשמתו ממנו שנאמר כן אורחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח וכו', ואומר ואכל קצירך ולחמך יאכלו בניך ובנותיך, ואומר מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי, ואומר ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים אשר המית את הגבעונים וגו', מאי ואומר, וכי תימא הני מילי היכא דלא יהיב דמי, אבל היכא דיהיב דמי לא, תא שמע מחמס בני יהודה וגו' (פירוש וחמס הוא היכא דיהיב דמי ולוקח החפץ בחזקה) וכי תימא נפש דידיה אין, בניו ובנותיו לא, תא שמע בניך ובנותיך. וכי תימא הני מילי היכא דקא עביד בידים, אבל גרמא לא, תא שמע ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים אשר

המית את הגבעונים, וכי היכן מצינו שהרג שאול את הגבעונים, אלא מתוך שהרג שאול את נוב עיר הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון, מעלה עליו הכתוב כאלו הרגם.
למדנו מזה, דאפילו גרמא בעלמא שגרם בסיבותיו הפסד לחבירו, ויותר מזה שאפילו אותו ההפסד לא נעשה בפועל ממש על ידי גרמא, רק שבסיבותיו מנע את האיש הממציא ריוח לחבירו להשתכר שיוכל לזון את ביתו, נחשב בשמים כאלו הרגו ממש לאותו פלוני ואנשי ביתו, ונענש עבור זה בעונש גדול. ומה יענו אלו אנשי המרמה שהופקר בעיניהם עון העושק והחמס ממש.
כמה חמור הוא איסור גזל, שהרי מן השמים ממהרים לשמוע צעקת הנגזל, כדאמרינן (בבא מציעא נ"ט): אמר ר' אבהו שלשה אין הפרגוד ננעל בפניהם, אונאה וגזל ועבודה זרה, אונאה דכתיב הנה ה' נצב על חומת אנך ובידו אנך. גזל דכתיב חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד. עבודה זרה דכתיב העם המכעיסים אותי על פני.
וביותר מזה, שאפילו אם יקריב קרבן עולה שהיא כולה כליל, או יעשה שאר מצות ה', מעושק וחמס, לא ירצה לפניו, כמו דכתיב, כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולת ואחז"ל לולב הגזול והיבש פסול, ומשלו על זה באגדה: למה הדבר דומה, לליסטים שהיה יושב בפרשת דרכים ומלסטם הבריות פעם אחת עבר לשם שלוחו של מלך, שהיה המלך שולחו לגבות מס ממקום אחד, וקם עליו הליסטים הזה ולקח ממנו כל מה שהיה לו. לימים נתפס אותו הליסטים וניתן בבית הסוהר. שמע עליו אותו השליח של המלך ובא אצלו, ואמר לו: אם אתה נותן לי כל מה שלקחת ממני אלמד עליך זכות לפני המלך. אמר לו: אין לי מהם אלא זה המלבוש שהיה מן המלך, נתנו לו. אמר לו: למחר כשתצא לדין ויאמר לך המלך יש לך אדם שילמד עליך זכות תאמר יש לי אדם אחד, והמלך ישלחני ויקראני ואלמוד עליך זכות. למחר כשהיה הולך לדין אמר לו המלך כלום יש לך אדם שילמד עליך זכות, אמר לו יש לי אותו פלוני. שלח המלך בשבילו ואמר לו מה אתה יודע בזה האיש. אמר לו ידעתי בשעה ששלחת אותי לגבות המס ממקום פלוני, קם עלי ולקח כל מה שהיה לי, והרי זה המלבוש שהחזיר לי יעיד עליו. התחילו הכל אומרים, אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו. כך אדם לוקח לולב כדי לזכות בו, ואם היה הלולב גזול הוא צווח לפני המקום ואומר גזול אני חמוס אני, ומלאכי השרת אומרים אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו.
[הג"ה. ומקרא מלא הוא, ואהבת את ה' אלקיך וגו' בכל מאודך, דוקא מאודך, שלך. ומה שכתוב ובכל נפשך ולא כתיב סתם ובכל נפש, להורות לנו, שכל אחד צריך לעבוד הקב"ה לפי כחות הרוחניים שהטביע הקב"ה בנפשו, ולא יסתפק במה שהוא עובד ה'

כמו חביריו, כי כל אחד יהיה נידון לפי שכלו וכחות נפשו, וכמ"ש בשמה"ל בשער התבונה בפרק י"ד בסופו. וכהאי גוונא לענין עבודת ה' במאוד, צריך ג"כ בכל אחד לפי מאודו, בין להקל בין להחמיר. וזהו שאמר הכתוב בישעיה (נ"ט) בצדקה תכונני, רחקי מעושק כי לא תיראו, וממחתה כי לא תקרב אליך. אמר שגאולת ישראל תהיה בזכות הצדקה, שבה יתכוננו לנצח, שעל ידה יתעוררו הרחמים הגדולים עליו ועל כלל ישראל, כידוע שבזכות מצוה זו מתעוררים למעלה רחמים מרובים. ואח"כ מייעצו הנביא ואומר, רחקי מעושק כי לא תיראי, רוצה לומר אימת יהיה זה, כשתרחיק את עצמך מעושק וגזל, אז תחפה עלינו מצות צדקה ולא נצטרך לירא משום מקטרג, כי לא יוכלו להרים ראש נגד זכותה, ואז המחתה לא תקרב אלינו. אבל אם לא נרחיק חס ושלום עצמינו מעושק וגזל, אז עון זה יש כח בידו לקטרג יותר מכל העונות, וכמאמרם סאה מלאה עונות מי מקטרג, גזל מקטרג בראש, וממילא תקרב חס ושלום מחתה על ידי זה, וכמו שהיה בדור המבול שעל ידי החמס התקרבה להם מחיתת המבול ונמחו מן העולם. ובפרט שהרגיל בגזל ועושק, המצות והמעשים טובים שלי הם ג"כ על ידי גזל ועושק, ואין כח בידם לעורר רחמים, ואדרבה מזכירים חובתו, וכדאיתא בזוהר פרשת ויקהל על הפסוק: הלא פרוס לרעב לחמך, לחם לא כתיב, אלא לחמך, ולא מעושק וגזל).

וכן מצינו בעולת העוף, שכתוב בו והסיר את מוראתו בנוצתה, מפני שהעוף הוא פורח באויר וטס בכל העולם ואוכל מכל צד גזילות וחמסים, אל יקרב לגבי המזבח, לכך נאמר והסיר את מוראתו בנוצתה, אבל בהמה שאוכלת מאבוס בעליה, מקריב כולה, שנאמר והקריב הכהן את הכל המזבחה. והנה זה ענין נפלא שמקיץ מתרדמת הזמן, כי כל שיש בידו גזל, לא יגש אל מזבח ה' ולא יעלה ולא יראה לפניו, אבל שקץ ישקצנו אם לא יחזיר הגזלה.

גם בעולם הזה לבסוף יצא נקי מנכסיו על ידי זה, כי הקדוש ברוך הוא הכין לו איש שהוא רע וקשה ממנו, ליפרע ממנו על ידו. כמו שאמרו חכמינו זיכרונם לברכה כל מה שאדם גוזל וחומס בעולם הזה, אינו יוצא מעולמו עד שאחרים בוזזים אותו. וגם הבוזז הזה, שהוא חושב שהוא עומד בפני כל, גם עליו כשתתמלא סאתו, ימצא הקדוש ברוך הוא אנשים שהם רעים וקשים גם ממנו, ויכלו גם אותו, כמאמר התנא באבות: אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים וכו', על דאטפת אטפוך, וסוף מטייפיך יטופון. ויש כח ביד העון הזה לעורר דין עליו, ולחתום את גזר דינו יותר מכל העונות, כמו דאמרינן (בסנהדרין ק"ה) אמר ר' יוחנן בא וראה כמה גדול כחו של חמס, שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל, שנאמר קץ כל בשר

בא לפני וגו'. וזה אחת מן הסבות שגורמות כיום לכלות ממון ישראל' שאין מתקיים עשרם בידם רק לזמן מועט, כי בעונותינו הרבים נתרבה גזל וחמס בעולם על ידי אלו שהולכים בערכאות של עובדי כוכבים ומזלות ומלשינים על חביריהן ומוציאים מהם ממונם, ולבם בריא להם על זה כאולם, שחושבים שזה ממון כשר אחרי שהרשוהו עובדי כוכבים ומזלות לזה. אבל באמת זהו גזל גמור, אחרי שאין חוקי התורה ומשפטיה שהוא רצונו של הקב"ה, מסכימים לזה. על כן כל עוד שיודע בעצמו שעל פי התורה אין האמת והצדק אתו, רק שהוא יכול להוציא מאת רעהו על פי מלשינות לפני הערכאות, יברח מממון זה כבורח מן האש. כי יכלה גם את ממונו הכשר שיש לו מכבר, וכנ"ל.

גם תפילותיו אין מקובלות לפני ה' כל עוד שהגזל בידו, שאותה התפלה נקראת תפלה עכורה, כמו שאמרו חכמינו זיכרונם לברכה על הפסוק ותפלתי זכה (איוב י"ב): וכי יש תפילה עכורה, אלא כל תפילה שאין בה גזל זו היא תפילה זכה, ושיש בה גזל זו היא תפילה עכורה. והכוונה כמו הבית העכורה עם שמריה, כל זמן שלא יופרשו השמרים וירדו למטה, אינו ראוי היין ההוא לשתיה אף לאדם פחות, וכל שכן שלא להתקבל לדורון לפני המלך, כי נתערבו חלקי השמרים בכל טיפה וטיפה. כן בה עון הגזל, שהוא מתערב בכל תיבה ותיבה מתפלתו, ואינו מניחן לעלות ולהתקבל לפני ה' עד שיפריש הגזל מאתו.

וכתבו הספרים התעוררות נפלאה, שממנה יוכל האדם להתבונן את עון העושק והגזל. שהלא ידוע שיום הכיפורים הוא היום האחרון ששייך לשנה, והוא היום הטוב שבכל השנה, שבו נמחלים עונותינו. וגמר חתימת תפילותיו הנוראות, היא תפלת נעילה. ומה אמור בה - למען נחדל מעושק ידינו. בכל זה יתבונן האיש הנלבב, וישמור את עצמו מגזל בכל כחו כל ימי חייו.

פרק ד

יבואר בו עונש גזל וחמס לעתיד לבא

והנה בפרקים שעברו ביארנו קצת עונש גזל וחמס בעולם הזה. ועתה נבאר מקצת מגודל העונש לעתיד לבא, אם לא יראה לתקן את העון בחייו, דהיינו להשיב את ממון העול, או לפייסו עד שימחול לו.

הנה ידוע שעל עון הגזל, וכן כהאי גוונא בכל עונות שבין אדם לחבירו, אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו. ואפילו יום המיתה אין מכפר לזה. וכדאיתא במ"ר ויקרא י"ז: ותשבר כד על המבוע, זו כרס, לאחר שלשה ימים כריסו נבקעת, ומוסרת לפה,

ואומרת לו: הילך מה שגזלת וחמדת ונתת לי, [ונוכל לומר שזהוי כונת הכתוב כמשלי י', ופי רשעים יכסה חמס]. גם אחז"ל שעבור זה החטא מאכילים אותו שם חול הדק, ושיניהם נשברות, כמו שנאמר שיני רשעים שיברת. וכשהם אינם רוצים לאכול, משיב להם הקדוש ברוך הוא: מדוע כשהייתם אוכלים גזל בעולם הזה היה מתוק בפיכם.
ואפילו אחר כל העונשים, לא יהיה לו תקנה גמורה עד שישוב בגלגול להשיב הגזלה. וראיתי כספרים מעשה נפלא שהיה כימים הראשונים, שבא אחד בגלגול סוס, והיה עובד בכל כחו כדי לשלם את חובו. וזהו מן הגלגולים הקשים. ולפחות יצטרך לבוא עוד הפעם לאותו העולם, לחזור ולהיבראות, כדי לפרוע את גזילתו, כמו שמובא בכמה מקומות. וכן כתב הגר"א במשלי על הפסוק, מציל נפשות עד אמת.
ובזה ביארתי המדרש בקהלת על הפסוק שמח בחור בילדותיך ויטיבך לכך וגו' ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט. משל לאחד שברח מפני הקוסטינר (הוא שופט הממונה מהמלך לדון את המחוייב), היה רץ, והוא רץ אחריו, אמרו לו מעט בריצה שלא תרבה בחזרה. כך, ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט. והדבר פלא, אבל לפי זה ניחא הכל. שקהלת לימד דעת את העם בסוד הגלגול, ואמר לנו, אמת שאתה יש לך בבחירתך בעולם הזה לעשות כל מה שלבך חפץ, לגזול ולחמוס ולעשוק, ואף לחסר כל מצוות עשה שבתורה. אבל תדע, כל מה שאתה מרבה בריצה, לרוץ מלפני ה' יתברך בעולם הזה, על כל אלה יביאך האלקים במשפט שם, ותוכרח אח"כ לחזור עוד הפעם ועוד הפעם, ועל כרחך תתקן מעשיך, ואם כן למה לך לברוח. וכרב שאומר לתלמידו, למה לך לברוח מבית הספר ולהתווסר בחנם על זה, ולבסוף תוכרח ללמוד כמו שאצווך, הלא טוב לך שתשב פה ותציית לדברי, ותלמיד טוב תקרא.
[הג"ה. ואל יתפתה האדם מיצרו לאמר, מה היזק יגיע לי אם אבוא עוד הפעם לעולם הזה. אמשול לך משל למה הדבר דומה: לאחד שהיה יורד מנכסיו, ועזב את אשתו ובניו הקטנים במר נפשו, והלך למדינה רחוקה באיי הים כמה אלפים פרסאות מביתו, לבקש טרף ביתו. והיה שם כמה שנים ולא הרויח כי אם לחם חקו. והתמרמר כמה פעמים על רוע מצבו, שמוכרח להיות גלמוד ולא לראות בניו החביבים לו כנפשו. אך אחר כך במשך השנים, הצליחו הקב"ה ונעשה עשיר גדול, ותיכף הודיע זה לאנשי ביתו, ובישרם שיבוא לביתו במשך שבעה חדשים, שהוא מוכרח לנסוע על שבעה ימים, כל ים מהלך חודש שלם. וישמחו כל אנשי ביתו שמחה גדולה, וגם כל קרוביו ומשפחתו שמחו על זה. ותיכף קבץ את כל ממונו, ויחל לנסוע לביתו.

ובעת החל לנסוע, ויפגע בו אחד ממיודעיו, ויאמר לו: עצתי שתראה לעלות על זיכרונך ולהתבונן, אולי מגיע למי שהוא מאנשי המדינה ממך מעט מעות, ולהחזיר לו. כדי שישאר כל ממונך נקי מגזל, ואז תלך לבטח ותשוב בשלום לביתך, אי לאו הכי יעכבוך הפרוטות הקטנות באמצע הדרך. ויהי כמצחק בעיניו, וישם לדרך פעמיו, ויודיע לביתו כי החזיק בדרך, ובא יבא ליום המוגבל.

ויהי בכלות שבעת החדשים, ובא אותו יום המוגבל, יצאו בבוקר כל אנשי ביתו וכל משפחתו לחוץ לעיר, עד מקום הקף החומה שהיתה מפסקת בין העיר ובין הים, כדי לקבל את פניו בשמחה בעת בואו מן הים לחומת העיר. וימתינו שם כמה שעות, ויכלו עיניהם להמתין שם לבואו. ובתוך כך ראו שבאה ספינה לשפת הים, וישמחו שמחה גדולה, כי חשבו שתיכף ירד אביהם אליהם.

אבל שמחתם נהפכה לתוגה. שפתאום ראו שנסגרה החומה, וימתינו שם עד בוש. וישמעו את קול אביהם שהוא מתנפל לפני השרים ושופטי המדינה, שירשוהו ללילך לביתו. וישיבו לו כי בינתים באה להם ידיעה ממקום המדינה שהיה שם, איך שלפני עשר שנים עשה שם עולה לאדם בממון, ונכתב זה שם בספר הזיכרונות. וזה המעשה היה שם באחד מן האיים שאין מקום לדואר ללילך שם ולהשיב את הגזילה, על כן מן ההכרח הוא לשוב בעצמו לשם, ולפרוע חובותיו, ואח"כ יוכל לבוא לכאן. וכששמעו זה, התחיל לבכות עד מאוד, ויתחנן להם כי זה יותר מעשר שנים שלא ראה את בני ביתו, והוא מתרצה להשיב עתה הגזילה עשר מעמים, אך שירשוהו לחזור לביתו. וימאנו ליתן אוזן קשבת לדבריו. ויאמרו לו, אחרי שלא יגיע מזה תועלת לנגזל, מה יועיל אם יקנוס את עצמו בכפלים. גם הוכיחוהו על מעשיו ויאמרו לו, הלא אנו יודעים שהתרו בך בעודך במקומך שלא תוכל לצאת מן הים ליבשה עד שתפרע לכל אחד ואחד את המגיע לו.

וכראותו שאין דבריו עושים פרי, התחיל לבקש תרשוני על כל פנים ארד לביתי ולהיות שם חודש ימים לשמוח עם אנשי ביתי, ואח"כ תשיבוני למקומי הראשון. וגם לזה לא הטו אוזן לדבריו. ויבן עד מאוד במר נפשו, ויאמר תרשוני על כל פנים על זמן מה לראות את אנשי ביתי, כי זה שבעה חדשים שסכנתי עצמי על הים בשבילם, ומי יודע מתי אראה אותם עוד. ויענו לו ויאמרו, כן הדבר, אבל לא תרד לשם, רק נפתח דלת החומה ותראה אותם מרחוק. והנה כאשר נפתחה דלת החומה, וישמחו אנשי ביתו עד מאוד, כי חשבו שהורשה לו לירד אתם לביתם. אבל כעבור זמן מועט, והשוטרים אצים לאמור חזור למקומך הראשון. מי יוכל לשער גודל הצער והבכי שנעשה לו ולהם אז, באמרם

שזה כמה שנים שחכו לו, וביותר אלו שבעה חדשים האחרונים, שיום לשנה היה לו ולהם אז. ועתה הוכרח לחזור לגירותו ולסכנתו על הימים. ומי יודע אולי עוד הפעם ישאיר בידו ממון אחרים באיזה ענין, ויצטריך לחזור עוד.

כן הדבר אחי. הנה עיקר ירידת האדם מהעולם העליון לפה, הוא אך להשתכר מעט תורה ומצות, כדי להאיר אח"כ באור הנצח בעולם העליון. והוא צריך להתנהג בזה כמו גר בארץ אחרת, שבא שם רק על עסקי סחורה, שאינו הושב רק בעניני סחורתו, איזה לקנותה ואיזה שלא לקנותה, אבל לא על שאר הענינים, אחרי שאין דעתו להשתקע שם. אך מסיבת היצר, ועוד כמה ענינים, שוכח האדם בנערותו על מה בא לפה, ויחשוב כי תושב הוא ולא גר. אך בבא ימי הזקנה, מתחיל להרגיש בגירותו, ומתחיל לקבץ את סחורותיו לתיבתו, [והם התורה ומעשים טובים שעשאם בימי חייו]. וסבלות ימיו, מתחיל לנסוע לביתו. והנה ידוע מהזוהר הקדוש ששבעה דינים עוברין על האדם, עד שיבוא למקום מנוחתו. ומי יוכל לשער גודל כח של כל דין ודין, דהלא ידוע מאמר הגמרא על הפסוק עוברי בעמק הבכה מעין ישיתהו, שמורידים דמעות כמעין של שיתין קודם שהולכים לגיהנם. והוא אחד משבעה דינים, ומסתמא צער חיבוט הקבר וכן שאר הדינים, ג"כ לא בקלים המה. ובודאי בכל דין ודין בלו עיניו ליחל, מתי יגמר הדין ויצא ממות לחיי נצח בגן עדן ולהתראות שם עם מעט מצותיו שהם הם עיקר תולדות שלו, כמאמרם עיקר תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים ושמח בהם יותר ממה שהאדם שמח עם בניו בעולם הזה. וככלות כל הדינים וכל הענינים, אך שנמצאו בידו עון עשק וגזל. לא יניחוהו הכרובים שומרי הפתח להכנס לגן עדן אל מקומו בשום אופן. רק יניחוהו מרחוק לראות את מקומו, אם יש לו זכות גדולה. אבל לא יניחוהו להכנס לפנים ולהשתקע שם. והוא בוכה במר נפשו על זה שמוכרח לירד עוד בגולה בעולם השפל, ולחזור ולהיבראות, ולמות, ולסבול עוד הפעם חיבוט הקבר ושאר דינים. ומי יודע אם יזכה, אולי יקלקל עוד יותר ויותר חס ושלום].

ודע עוד, שאדם הגונב והחומס לחבירו, לא די שממון העול ילקח לבסוף מידו, אלא כל חלקי הצער שציער אז בזה לחבירו, ינתן לו ג"כ במדה ומשקל ממש.

ובזה ביארתי הפסוק בקהלת, ושבתי אני וארא את כל העשוקים הנעשים תחת השמש והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם, ומיד עושקיהם כח ואין להם מנחם, ועיין בפירוש רש"י. והנה כפל לשון של שתי פעמים, ואין לו מנחם, וגם תיבת ומיד עושקיהם כח, אין לה ביאור. אך בזה יבואר בפשיטות. דהנה אני, שעיני בשר לנו, אם נראה איש עני שלוה מאחד עשרים רו"כ, ויסע מביתו לנוד באשר ימצא, להשתכר מעט להחיות את

נפשו. ובהיותו בדרך, מצאו לסטים אחד, ויתחנן לו העני כי ירף ממנו. והרוצח לא שמע לדבריו, ויכהו מכות נמרצות, ויגזלהו עד פרוטה האחרונה. והעני הזה בכה במר נפשו עד מאד, ואין לו מנחם, עד שנחלש ונתעלף בדרך. וימצאוהו אנשים מושכב בשדה, וברוב עמל ויגיעה השיבו את רוחו, ויספר להם את כל הקורות אותו. ויתמהו איש אל רעהו לאמר, מה סיבב אלקים לאיש מה, שהוא איש עני, ובמה יבוא עתה לביתו לפרנס הטף שלו.

אבל כל זה הוא רק לעיני בשר, שאין אנו יודעין מה עשה עד עתה. אבל באמת מי חשוד קדשו ברוך הוא דעביד דינא בלא דינא. ומסתמא הוא עשה ג"כ כעין זה, בגלגול זה או בגלגול ראשון לאיש אחר, בהפסד המעות ובסיבוב הצער, עד שלא היה לאיש ההוא ג"כ מנחם מרוב הדאגה. ולכן פרע לו הקב"ה עתה מדה במדה.

וזוהי כוונת הכתוב, ושבתי אני ואראה את כל העשוקים הנעשים תחת השמש, היינו שנעשו עשוקים פה בעולם הזה, והם בוכים במר נפשם על זה ואין להם מנחם. והתבוננתי ברוח הקודש וראיתי, אשר מעושקיהם לבסוף ינטל מהם זה הממון, וג"כ בצער כל כך עד שאין להם מנחם. וזהו שאמר ושבתי אני ואראה את כל העשוקים וגו' ואין להם מנחם. והראה לו הקב"ה, שמיד עושקיהם ינטל לבסוף גם כן הכח, והבכיה תהיה רבה כל כך עד שלא יהיה להם גם כן מנחם מרוב הדאגה.

פרק ה

יבואר בו שתי סיבות גלויות, המביאות את האדם לידי גזל וחמס.

והנה כל זה אמרנו והזהרנו למי שעדיין אינו רגיל מה החטא, ונקל לו להירפא ברפואות קלות אבל מי שהורגל חס ושלום בזה החטא של איסור גזל רחמנא ליצלן, וקשה לו לפרוש ממנו, תקנתו שידרוש בנפשו מאין בא למחלה קשה זו. והנה לעון גזל שהופקר בפני איזה אנשים, יש כמה סיבות, אך נבאר שתים שהן גלויות לעיני הכל.

א'. ריבוי ההוצאות ומותרי המלבושים שנעשו קבע בעונותינו הרבים. ודין גרמא לנו בזמנינו כל הצרות וכל התלאות, מבפנים ומבחוץ. ובתחילה כשמרגיל אדם את עצמו בזה, אינו מתבונן על אחריתו. והיצר הרע מתנהג עם האדם בזה כציד המשליך מזון במצודה לעיני כל בעל כנף אשר מרוב רצונה אחר האכילה, וממיעוט דעתה, אינה מבטת כלל במצודה הפרוסה, וכשנכנסת שם, שוב ניצודה ועומדת, ומוכנת לשחיטה. כן הוא בענין זה, שבתחילה כשהקדוש ברוך הוא מזמין לאדם מצות בחסדו, כדי שיוכל להחיות את נפשו בזה, וגם לפרוע מה חובות הבורא כצדקה וגמילות חסד והחזקת

התורה, וכדומה לזה. היצר הרע מסיתו, שעתה הנאותה לו להתנהג בעניני הוצאות הבית והמלבושים במעלה הגבוה מערכו [לפחות כמכובד, והמכובד כאחד מעשירי העם]. כדי שיתראה לחשוב ומכובד לעיני חביריו. והאדם הולך אחר עצתו, מרגיל את עצמו בה עד שבהמשך הזמן הוא נעשה מוכרח לזה להתנהג כדרך הגבוהים. ואח"כ אם תזדמן לו שנה או שנתים שאינו משתכר לפי ערך ההוצאה אשר הרגיל את עצמו בה מצא לו היצר מקום להטעות אותו ולפתותו לגזול ולחמוס ולהיות לוה רשע ולא ישלם, כדי להתנהג כאופן הראשון שלא יתבזה לעיני חביריו שבעיר. וברבות הומן נעשה גזלן וחמסן שאינו חושש כלל לחיי נפש חבירו.

גם פעמים רבות הוא מביא את עצמו לידי סכנה על ידי זה, שנחלה מרום הדאגה על ידי הקלון והכלימה שיש לו מכל חבריו מסביב. כי תחת מעט הכבוד אשר הנחילו היצר הרע מתחלה על ידי הנהגתו, ינחילהו עתה משנה כפלים קלון, אשר הכל מבזים אותו עבור דמיהם. וזהו עונשו בעולם הזה, מלבד עונשו השמור לו לעולם הבא עבור עון הגזל. אבל כבר אחז"ל איזהו חכם הרואה את הנולד, דהיינו שצריך האדם אפילו בעת שהוא תקיף במצבו, להתבונן תמיד בתהפוכות הזמן המצוי מאוד בעונותינו הרבים, ושלא להתנהג בעניני הוצאות ביתו רק בדרך אמצע, לפי מה שהוא אדם ולפי המקום. ואף אם חננו ה' שהוא עשיר גדול, לא ילבש בגדי רקמה חשובים מאוד, כי נפש הוא חובל, שמביא לאדם לידי גאוה, גם מגרי ביה יצר הרע בנפשו, גם גורם שאחרים שאין ידם משגת, יראו ממנו וירצו לעשות כמעשהו, וסוף שלווים ואינם משלמים, או גוזלים וחומסים.

דמתוך אלו המותרות, רבו בזמנינו הוצאות הנשואים במלבושיהן, עד שרבות בנות באות לידי בזיון בהגיען לפרק נישואיהן. אב ואם בוכים ומבכים, ואין להם מושיע. וכהנה רעות רבות וצרות שעוברים על ראש העניים. ומי גורם לכל זה אם לא ריבוי הוצאות ומותרי המלבושים שנעשו קבע בעונותינו הרבים, שגורמים בזה רעה לעצמם בזה ובבא, וגם לכל העולם כולו.

והסיבה השניה שמביאה לגזל, היא חסרון ידיעה. שנדמה בעיניו שאיסור גנבה לא יקרא, עד שגונב מכיסו של חבירו, או חוטף דבר מיד חבירו, שזהו גזל. אבל באמת לא כן הוא, כי כאשר האדם לוקח דבר מה משל חבירו באיזה ענין בסתר, הוא הכל בכלל גניבה. וכן אם משתמש בפיקדונו או עבוטו, או ששואל כלי שלא מדעת חבירו, או שמעכב מלפרוע לו את דמי שכירותו, או שהוא נוטל ממנו בפירעון יותר ממה שהלוהו, בין שהוא נוטל ממנו ממון או שאר טובה ששוה פרוטה. כללו של דבר, כל שנשאר בידו

ממון חבירו בעול, אפילו רק שוה פרוטה, הוא בכלל איסור גזל (עיין בבא מציעא ס"א הצד השוה שבהן שבן גוזלו וכו' עיין שם ובדף קי"א עמוד א' רבא אמר זהו עושק זהו גזל עיין שם). מלבד איסור עושק שכר שכיר, וריבית, שימצאו לפעמים ג"כ בזה.

[הג"ה. ואגב אעתיק כאן עצה אחת, הנוגעת לענין איסור גזל ועושק שכר שכיר. והיא: שכל אדם שמבקש לאדם אחר שיעשה לו איזה פעולה בשכר, יקצוב עמו המקח בתחילה, דאי לאו הכי עלול מאוד להיות גזלן ועושק שכר שכיר, אם לא ירצה להיות ותרן גדול בממונו כדי לצאת מן הספק. דהלא על פי רוב יצטרך האדם למאות פעולות בכל שנה, ומצוי מאוד שאחר הפעולה יש ויכוח בין האומן ובעל הבית בענין תשלום השכר. ולכשיפרידו, כל אחד חושב בנפשו שהוא נגזל מן השני, אך שאינו רוצה לריב עמו, אבל אינו מוחל לו בלב שלם, ולפעמים יש ג"כ מריבה ביניהם. ומדינא הוא במנהג המדינה, לפי המקום והזמן. ואם יפחות לו אפילו פרוטה אחת מזה, יקרא עבור זה מן התורה בשם גזלן ועושק שכר שכיר, ומי יוכל לידע את מנהג המדינה בכל פעולה לפי ענינה. ובעל כרחו אם ירצה לצאת ידי חובתו בלי פקפוק יהיה מוכרח תמיד ליתן לבעל המלאכה כפי מה שהוא רוצה, וזה ג"כ קשה מאוד. על כן הרוצה לצאת ידי שמים, יקצוב עמו בתחילה, ויצא מידי כל ספק. וגם הבעל מלאכה יחיל לו על ידי זה, כי אז הברירה בידו ליתן לאחר. ובפרט מי שהוא תלמיד חכם בודאי יעשה כן, דאי לאו הכי מלבד חשש גזל ועושק שכר שכיר, מצוי מאוד חילול השם על ידי זה, שאינו נותן לאומן כפי רצונו, שהאומן יאמר שהתלמיד חכם גזל אותו].

והאונאה במקח וממכר, אף דמדעתו נותנו לו, יש פה עוד איסור מפורש, שעובר על לא תונו איש וגו'. ובעונותינו נשתכחה תורת אונאה מכמה אנשים, ובשם חריצות והשתדלות יקראו לה. זה כלל באונאה, שלא הותר לשבח מקחו במה שאינו, או לומר שקנה אותה בכך וכך, או שכבר נתנו לו כך וכך מה שאינו אמת. ואין צריך לומר שאסור לפרכס את המקח או לערב רע בטוב, כדי שיהא נראה הטוב לעין ותחתיה תעמוד הבהרת. ואין צריך לומר אם עושה עול במדה ומשקל ומשורה, שהוא קרוי עול שנאוי ומשוקץ ומתועב, וקשה עונשן של מידות יותר מעונשן של עריות וכמו שאמרו חכמינו זיכרונם לברכה. ובכל רגע שאדם משהה בביתו מדה או משקל חסר או יתר, עובר על איסור גמור, כמו שאמרו חכמינו זיכרונם לברכה (בבא בתרא פ"ט:) אסור להשהות מדה חסירה או יתירה וכו'. ואף בעת שהוא ישן ג"כ מתרבה האיסור, מה שלא ימצא כן בשאר איסורי התורה. ובודאי שהיא לא תצלח, ואחריתו יהיה נבל ורע בעולם הזה,

מלבד עונשו השמור לו לעולם הבא. וידוע שתחילת דינו של אדם לעתיד לבא ששואלים לו נשאת ונתת באמונה.

והן אמת כי יצר הממון יעור פקחים, ומורה היתירא לנפשיה. אבל על כגון זה אמרו, אדם ניכר בכיסו, שיגביר שכלו ויכבוש את יצרו, ויתרצה ברצון גמור אפילו אם היה אפשר שיחיה חיי עוני על ידי זה, כדי שלא להיות רשע לפני המקום. ומה גם כי לפי האמת הברורה דורשי ה' לא יחסרו כל טוב, וההולך בתום ילך בטח.

וזה כלל גדול בכל מילי שנפשו של אדם מחמדתן, ובפרט בממון שהיצר הרע מראה לזה מ"ט פנים טהור. מי האיש הירא את ה', יקיים ואל בינתך אל תשען, וילך אצל חכם וילמדנו איזהו דרך ישרה, ולא יסור מן הדבר אשר יגידו א ימין ושמאל.

והנה אם יתנהג כאשר אמרנו, להסיר את שתי הסיבות העצומות הנ"ל, דהיינו תשוקת ההנהגה הגבוה אשר היא רק קנאת איש מרעהו, וגם יראה לידע פרטי הדינים שבין אדם לחבירו אשר הם שייכים לעסקו, ממילא יסור ממנו המסובב היינו עון הגזל רחמנא ליצלן.

ובאמת צריך האדם ללמד את עצמו מידות מאבותינו ע"ה, וכמו שכתוב בשיר השירים אם לא תדעי לך היפה בנשים, צאי לך בעקבי הצאן וגו' וכמו שפירוש רש"י שם. והנה מצינו ביעקב אבינו ע"ה, אף שהיה בן יצחק שהיה עשיר גדול יותר מאבימלך כמו שכתוב בתורה, אף על פי כן לא שאל מאת הקדוש ברוך הוא כי אם לחם לאכול ובגד ללבוש, כמו שכתוב בתורה אם יהיה אלקים עמדי וגו' ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. ולכאורה תיבות לאכול וללבוש יתר הוא, אבל באמת ניחא, דידוע דמדרך העשירים להתנהג בעניני סעודתן בדרך גבוה, כי יותר מתפזר ממה שהוא אוכל. וכהאי גוונא בעניני מלבוש, להיות לו בגדים שהוא לובש על בשרו, וגם בגדים להתראות בו בין הסוחרים, מינים ממינים שונים, וכיוצא בזה הרבה. אבל יעקב אבינו אף שגדל בבית יצחק אבינו שהיה עשיר גדול עד מאד, לא בקש מאת ה' יתברך כי אם ההכרחיות, לחם לאכול ובגד ללבוש ולא יותר.

ובפרט בזמנינו, בודאי אין לו לאדם להיות אץ להתעשר, כי העשירות דומה לאיש עשיר מחורי הארץ שהיה מורגל במיני תענוגים שונים בכל יום, וגם היו מזמרים לפניו במיני כלי זמר בוקר וערב, ומחמת רוב גאותו מרד במלכות ונגזר דינו שיציבוהו על מגדל גבוה מאתים קומתו, בראש גגו, ושם יגישו לפניו בוקר וערב כל התענוגים שהיו לו מלפנים וגם כל מיני כלי זמר כמו מלפנים, ככה יתנהגו אתו שנה שלמה. האם יערבו לו כל המעדנים שבעולם ומתיקת כלי השיר, אחרי שבכל רגע הוא מסוכן ליפול מראש הגג

ולהתפרק איברים איברים. ונוח לו שיורידוהו לארץ, ושיותן לו לחם ומים. כן ממש עניני העשירות בזמננו, שמצוי בעונותינו הרבים תהפוכות הזמן בכל עידן, והוא נופל אח"כ מאיגרא רמה לבירא עמיקתא, ויותר ממה שהוא שמח עתה על הווייתו, יתאבל אח"כ על העדרו. כי על כן הלא טוב לו לאדם שיתבונן כל זה בתחלתו, ולא יהיה אץ להתעשר אף בדרך היתר, וכל שכן שלא לילך בדרך חריצות ורמאות כדי להרבות הונו, כי בודאי יהיה הסוף כן, וכנ"ל. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

פרק ו

יבואר בו גנות האוחזים במדת השקר

ועתה נחזור לדברינו הנ"ל בפרק ג', שכתבנו שם שהרוצה להינצל ממרמה, יתבונן גם כן תמיד בגודל איסור השקר ועל ידי זה ממילא ינצל ממרמה גם כן. ואען ואומר, כמה צריך האדם תמיד לחזק את עצמו שלא להוציא דבר שקר מפיו, כי אפילו אם אין מרמה טמונה בו, היא מדה מגונה מאוד, ועל ידי זה מחלל שפתי, שהוא כלי הדבור שנברא באדם לספר תהילות הקדוש ברוך הוא. ועיין בשמה"ל בשער הזכירה פרק י' שהארכנו שם בזה, ויש בענין הזה בעצמו די, לכל השומע ומתבונן בו, שיהיה זהיר תמיד בדיבורו שלא לפגמו בשקר.

ויש בזה מדרגות רבות ונבאר מקצתן:

יש אשר ישקר בדברים אשר שמע, ומחליף קצתם במתכוין, ואין לו תועלת בשקריו, ולא הפסד לזולתו, אבל כה משפטו מאהבתו שקר מדבר צדק סלה.

ופעמים שהוא בודה מלבו ספור הדברים כולו, למען הרבות שיחה בין הבריות, או להחשיב מן החכמים ויודעי דברים הרבה. והאיש הזה, אף שאין הפסד לאיש בשקריו ופחזותו. אבל גדול מאוד ענשו, בעזות פניו ואהבת השקר, ויכבד עונו כי יאהבהו לבלי תועלת, ועליהם נאמר תועבת ה' שפתי שקר, ואומר שפתותיהם דברו שקר ולשונם עולה תהנה. וכבר גזרו חכמינו זכרונם לברכה דינם, ד' כיתות אין מקבלין פני השכינה, ואחת מהן היא כת שקרנים.

ויש אנשים קרובים להם במדרגה אך אינם כמוהם ממש, דהיינו שבסיפוריהם ודיבוריהם גם כן נמצא בהם מתערובות הכזב, אך בלי כוונה כי לא ישיתו לבם לחקור בעת שומעם לידע הדברים במכוון, ואיסור שקר אין חמור בעיניהם כל כך להיזהר אפילו מתערובתו, על כן בבואם לספר אחר כך הדבר, יערבו בו מן השקרים כמו שיזדמן להם אז, וגם זו מדה רעה כי אנשים כאלו מורגלים בשקר בהרחב הזמן, עד שנעשה להם כמו

טבע. והם הם הבדאים אשר אי אפשר להאמין לדבריהם. וכמאמרם זכר לברכה, כך הוא עונשו של בדאי שאפילו הוא אומר אמת אין שומעים לו. שכבר הוטבעה בהם הרעה הזאת שלא יוכלו להוציא דבריהם נקיים מן הכזב מתוך פיהם. והוא שהנביא מצטער ואומר למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו.

ויש עוד כמה חלקים בענין איסור השקר, כמו המבטיח לחבירו להטיב עמו ולתת לו מתנה, ועודנו מדבר בפה, עם לבבו ישיח שלא לתת, שדבר זה אסור ממה שנאמר נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה ופירשו חכמינו זכר לברכה, שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב (זהו לשון ר' יונה בשע"ת. ועיין חושן משפט סימן ר"ד סעיף ח' ויש לחלק ודייק ותמצא קל).

או המבטיח לחבירו להיטיב עמו, ובטח בו לב חבירו, ואח"כ הוא משקר בדבריו ומחלל הבטחתו, הוא ג"כ מחלקי השקר. כי אחרי שאמר לו להטיב עמו בלשון הבטחה, ובטח בו רעהו, אין לו לחלל הבטחתו, כי הוא דרך שקר. ונאמר שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. ולא ימצא בפיהם לשון תרמית.

גם על מי שמתעה את חבירו לאמר, כי עשה טובה או דיבר טוב עליו, ולא עשה אמרו חכמינו זיכרונם לברכה אסור לגנוב דעת הבריות.

וכן מי שמשתבח במעלות שאינן נמצאות בו. אמר שלמה ע"ה, לא נאוה לנבל שפת יתר אף כי לנדיב שפת שקר. פירוש אין לנבל להתגאות ולהתנשא במעלות אבותיו, כי אמר במקרא שלמעלה מזה ותפארת בנים אבותם. אף כי אין לנדיב להתכבד בשקר ולאמר כה עשיתי ופזרתי, ולא כן עשה וזה גנאי לכל אדם, וכל שכן לנדיב.

ויש עוד אחרים שחליים קל מחולי כל אלו, שאינם קבועים כל כך בשקר, אלא שלא ימושו להתרחק ממנו, ואם יזדמן להם יאמרוהו, ופעמים רבות יאמרוהו דרך שחוק או כיוצא בזה בלא כונה רעה. ואמנם החכם הודיענו שכל זה הוא הפך רצון הבורא ברוך הוא ומדת חסידיו, הוא מה שכתוב (משלי י"ג:ה') דבר שקר ישנא צדיק, והוא מה שבאה עליו האזהרה מדבר שקר תרחק.

צא ולמד שלא נאמר בשום עבירה לשון הרחקה כמו בזו, להעיר לנו על ההרחקה הגדולה והבריחה הגדולה שצריך לברוח מזה.

אפילו מגררא דשקר, דהיינו שאין מוציא בעת מעשה מפיו שום דבר שקר, רק שטמון בתוכו איזה ענין של שקר, ג"כ צריך להתרחק. כדמוכח בשבועות (ל"א.) שציירה שם הגמרא כמה ציורים בזה, ועל כולם הביאה ראיה מפסוק זה שכתוב בו לשון תרחק.

ואחד מן העמודים שהעולם עומד עליו, הוא האמת. אם כן מי שדובר שקר, כאלו הוא הורס יסודו של עולם. וההפך מזה, מי שזהיר באמת, כאלו מקיים יסודו של עולם.
ולבד כל אלו, מי שיש בו מדה רעה זו, הוא חרפת אדם ובזוי עם לעיני הכל, שדרך הוא שיתגלו שקריו, וקונה שם רע לעצמו שהוא שקרן ואין בפיהו נכונה. וכל קבל דנא המדבר אמת, קונה שם טוב לעצמו, ואם לפעמים ישנה מפני השלום וכדומה, יהיו דבריו נשמעים.
ואפילו לבניו הקטנים מצוה להזהירם תמיד שיתרחקו מדיבורי השקר, כמו שנאמר חנוך לנער על פי דרכו. וכבר הזהירו רז"ל (סוכה מ"ו) דלא לימא איניש לינוקא לעשות לו או לקנות לו שום דבר, ולבו לא כן יחשוב, כדי שלא ילמדו לשקר. אלא אם הבטיח להם, יקיים. וממנו יראו שמקפיד על דבר אמת, וכן יעשו. ויעמוד על המשמר עליהם תמיד שלא ימצא בפיהם לשון שקר ותרמית, ויגדיל בעיניהם עון השקר, באופן שיחרדו בנים ויזהרו מאוד, עד שיעשה להם טבע שלא לדבר שקר.
ובכלל ההרחקה מן השקר, שלא יאמר לחבירו אם חייב לו, לך ושוב ומחר אתן. אלא אם לא יוכל ליתן, האמת יורה דרכו, ותחנונים ידבר רש. וכל ערום יעשה בדעת שלא יצא דבר שקר מפיו, רק יהיו כל עניניו אמת. והי' אלקים אמת, חותמו אמת, ותורתו אמת, ינחנו בדרך אמת.

פרק ז

יבואר בו גודל שכר מעלת התמימות, והמחזיק במדת האמת.
ואחרי אשר דברנו בפרקים שעברו בגודל איסור המרמה ובכובד עונשו, נסיים עתה בגודל שכר התמימות. ונעתיק בזה מה שכתב בספר מעלת המידות וזה לשונו: בואו ואלמדכם מעלת התמימות. דעו בני כי מעלת התמימות היא מעלה גדולה ויקרה, שכל מי שהולך בתמימות הקדוש ברוך הוא בוחר בו ובשירותו, כענין שנאמר הולך בדרך תמים הוא ישרתני. וכן צוה משה רבנו ע"ה על עסק התמימות, מנין שנאמר תמים תהיה עם ה' אלקיך. גדולה היא מעלת התמימות שכל מי שהולך בתמימות לב בכל דרכיו, זוכה ויושב במחיצתו של מקום, מנין שנאמר ה' מי יגור באהליך הולך תמים וגו' וכן מצינו ביעקב אבינו שנהג עצמו במדת התמימות, שנאמר ויעקב איש תם וגו'. וכן דוד ע"ה שיבח ההולכים בתמימות שנאמר אשרי תמימי דרך וגו. ומהי התמימות, שידבר אדם דבריו בלא רמאות, ומשאו ומתנו בלא רמאות [וזה לשון הספר הנחמד פלא יועץ אות משא ומתן: ידוע ששאלה הראשונה ששואלים לאדם ליום הדין היא נשאת ונתת באמונה

ועתה בעונותינו הרבים יש שטוענים טענות של הבל שבזה הזמן קשים מזונותיו של אדם והרוצה להתנהג ביושר ואמונה לא יוכל לאכול אפילו פת במלח, ומתוך כך נעשה כהיתר לעשות עולה ולדבר כזב ולהונות ולגנוב ולגזול למשיג גבול וכהנה רעות רבות, מלבד ביטול תורה ותפלה בציבור וחילול שבת וכדומה, ואין איש שם של לב להיות ניחם על הרעה, אוי להם לבריות מיום הדין, ולא לחנם אמרו מפני מה נברא העולם הבא ביו"ד מפני שצדיקים שבו מועטים, כי כל התורה כולה כלולה באמונה כדכתיב וצדיק באמונתו יחיה. ואדם ניכר בכיסו, כי המאמין בה' כי הוא הנותן כח לעשות חיל ושכל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה מפי עליון, לא יאמין שעל ידי עוברו פי ה' יצליח בכל דרכיו, הס כי לא להזכיר. ואם יצליח בודאי בלי שום ספק שיהיה עושר שמור לבעליו לרעתו, מלבד עונשו שיהיה שמור לו לעולם מבא. ואם תראה אדם ישר שהולך בדרך טובים ונושא ונותן באמונה שמזונותיו מצומצמים, חלילה להאמין שיש צדיק אובד בצדקו חס ושלום, השופט כל הארץ לא יעשה משפט יושר, חלילה וחס, רק לו נתכנו עלילות. והמאמין בה' באמת בלב שלם יאמין באמונה שלימת שהצור תמים פעלו כל דרכיו משפט, וכל דעביד רחמנא לטב עביד למען ייטב לו בעולם שכולו טוב, והן אמת שכל ישראל מאמינים בני מאמנים, אבל לא האמונה העיקר והכל לפי רוב המעשה שיהא טורח על האמונה עד כאן לשונו], ופיו ולבו שוים, שכל מי שהוא אחד בפה ואחד בלב אינו נקרא תם אלא נקרא חנף ורמאי בלי ספק, כענין שנאמר מרמה בלב חורשי רע וגו'. וכל מי שמולך בתמימות הקב"ה מסייעו כמעשה עבודתו ומתמים דרכיו כענין שנאמר עם חסיד תתחסד וגו' וכן אמרו חז"ל הבא ליטהר מסייעים אותו. גדולה היא מדת התמימות לפני המקום שכל מי שהולך בתמימות הקב"ה רוצה וחפץ בו, כענין שנאמר ורצונו תמימי דרך. ולא עוד אלא שבשביל התמימות מיישר האדם לדרך טובה, שנאמר צדקת תמים תיישר דרכו. וכל מי שהולך בתמימות עם ה' והבריות הקב"ה משמרו מן החטאים והעונות, ויושב ושוקט ובוטח כיין שוקט על שמריו כענין שנאמר ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני, וכן הוא אומר ואני בתומי תמכת בי ותציביני לפניך לעולם. ומן המדה המשובחת הזאת יוצאת מדת האמת, שהיא מי"ג מדות שנתייחס בהן הקדוש ברוך הוא כענין שנאמר ארך אפים ורב וחסד ואמת עד כאן לשונו.

וכמה גדולה היא מעלת האמת שהיא אחד מן העמודים שהעולם עומד עליהם כמו שאמרו חז"ל, והמתחזק בזה הוא כאילו מקיים את העולם, ומרבה בזה טובה לעולם, כדאיתא בילקוט תהלים מזמור פ"ה על הפסוק אמת מארץ תצמח: בזמן שהן אמת בארץ הקב"ה עושה צדקה עם הבריות ומציל אותם מפורעניות וטובה באה לעולם.

והוא מקיים בזה המצוות עשה דוהלכת בדרכיו וכדאיתא בספרי על הפסוק ללכת בכל דרכיו: אלו דרכי הקב"ה, ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת וגו'.
וכל הזהיר תמיד במדת האמת מציל את נפשו ונפש בניו ובנותיו מן המיתה, וכדאיתא בגמרא (סנהדרין צ"ז.) בתלמיד חכם אחד שאמר מריש הוא אמינא ליכא קושטא בעלמא, ואמר לו תלמיד חכם אחד שהיה זהיר במדת האמת שאפילו היו נותנים לו כל ממון שבעולם לא היה משנה בדיבורו, שפעם אחת נזדמן למקום אחד וקושטא שמו, ולא היו משנין בדיבורן ולא מת אדם שם כי אם זקן ושבע ימים. ולקח אשה מהן והיו לו ממנה שני בנים. פעם אחת היתה אשתו חופפת ראשה במסרק, ובאה אחת משכנותיה ודפקה בדלת, אמר בלבו אין דרך ארץ שתכנס לבית בעוד שאשתו עומדת פרועת ראש, ואמר לאותה השכנה שאין אשתו בבית, ומתו לו שני בניו. באו אנשי המקום לפניו ואמרו לו מה זה ועל מה זה, ומה עון יש בידך שמתו בניך. אמר להם כך וכך היה המעשה. אמרו לו צא מעמנו ולא תגרי מותנא באותן האנשים. ועינינו הוא כי כל הזהיר בשלימות במדת האמת הוא מתדבק בחייו לאלקים חיים שהוא מקור האמת ולא יוכל מלאך המות לשלוט בו, ורק כאשר הוא זקן ושבע ימים מוכרח למות בעטיו של נחש.
לפיכך יראה אדם להרגיל עצמו לאמת את דבריו בכל ענין שיוכל' ויודה על האמת בכל מה שיעבור עליו בין לטוב בין לרע [לבד שלשה הדברים שהתירו חז"ל לשנות: במסכת, ובפוריא, ובאושפיזא, וגם מפני השלום מותר לשנות].
ומדה זו תביאהו לעשות כל דבר טוב ולמשוך ידו מכל רע. וכמעשה שהיה באחד שהיה עובר על כל עבירות שבעולם, ובא לפני החכם שיורה לו דרך תשובה, והיתה תשובתו שיזהר בתכלית הזהירות להתרחק מדבר שקר ובזה נעשה בעל תשובה גמור, כי משך ידו מכל רע כדי שלא יצטרך לשקר' ואם לא ישקר יבוש ויכלם, נמצא שהאמת יסוד הבנין, והמחזיק בה ימצא חן בעיני אלקים ואדם. לכן צריך להיזהר בה שהיא מקור המדות העליונות, ואלקינו יצליחנו בה ברחמיו וחסדיו אמן.